

Architectuurliefhebbers die zich tegenwoordig nog een huis in puur Japanse stijl willen bouwen leveren een enorme inspanning om elektriciteit, gas en waterleiding te installeren en doen al het mogelijke om deze moderne voorzieningen met de traditionele woonstijl te verzoenen. Zelfs wie nooit een eigen huis heeft gebouwd wordt zich van deze problematiek bewust wanneer hij een theehuis, een restaurant of een herberg betreedt. Afgezien van de zelfvoldane beoefenaars van de theeceremonie en dergelijke, die de zegeningen van de moderne beschaving niet erkennen maar zich liever terugtrekken in een afgelegen 'strohutje' op het platteland, ontkomt geen enkele stede-ling die de plak zwaait over een gezin van enige grootte aan het tegenwoordig zo onontbeerlijke comfort geboden door verwarming, licht en sanitair, hoe verzot hij ook is op de Japanse traditie. Echte pietepeuten breken zich er zelfs het hoofd over waar hun telefoon heen moet. Achter de trap dan maar? In een hoekje op de gang? In elk geval waar het ding zo min mogelijk opvalt! De elektrische leidingen in de tuin worden onder de grond gestopt, de schakelaars in huis worden verborgen in muur- of schuifkasten, de snoeren verdwijnen achter kamerschermen, en alles is zo goed uitgedacht dat juist de overdreven spitsvondigheid

storend gaat werken. Eerlijk gezegd zijn we elektrisch licht allang gewend, zodat het eenvoudiger en natuurlijker overkomt wanneer een lichtpeer niet bedekt wordt maar voorzien van een doodgewone lampenkap van melkwit glas – veel beter dan hem weg te moffelen. Wanneer ik 's avonds door een treinraampje naar het platteland tuur en daar, in een boerderijtje met een rieten dak, achter een papieren schuifraam, een lichtpeer zie branden die enkel bedekt wordt door een dunne, ouderwetse lampenkap, vind ik het zelfs verfrijnd. Als het op ventilators aankomt, daarentegen... Noch hun gedruis, noch hun vorm lijkt te passen bij een Japans interieur. Indien je een hekel hebt aan die dingen, hoef je ze in een gewoon huishouden gelukkig niet te gebruiken, maar een etablissement dat erop ingesteld is 's zomers klanten te ontvangen kan zich niet zomaar afstemmen op de voorkeur van de eigenaar. Een vriend van mij, de eigenaar van het restaurant Kairakuen in Tokio, is sterk geïnteresseerd in architectuur. Hij kan ventilatoren niet uitstaan en heeft lang geweigerd om ze voor zijn klanten te installeren. Elke zomer had hij met klachten te kampen, en op den duur heeft hij toch moeten toegeven. Ikzelf had vorig jaar een soortgelijke ervaring toen ik veel te veel geld uitgaf aan het bouwen van een huis. Over elk meubeltje en elk onderdeel van de inrichting maakte ik me druk, en het leverde me tal van problemen op. Neem nu de *shōji*. Uit smaakoverwegingen wilde ik geen glasramen, maar als je je beperkt tot houten schuiframen bekleed met papier, kan er niet voldoende licht naar binnen en laat ook de veiligheid te wensen over. Er zat niets anders op dan de ramen aan de binnenkant met papier te bekleden en ze aan de buitenkant van glas te voorzien. Met andere woorden: we hadden twee ramen nodig, tegen elkaar, wat onze kosten opdreef, en na alle

moeite die ik me getroostte zag je van buitenaf enkel glas, terwijl de shōji van binnenuit – door het glas dat erachter zat – zijn lichtjes bollende zachtheid kwijt was – een effect dat mij helemaal niet beviel. Had ik dat van tevoren maar geweten, dan had ik evengoed glasramen kunnen installeren, dacht ik nadien. Gaat het om andermans huis, dan kun je er eens lekker om lachen, maar word je zelf met dergelijke problemen geconfronteerd, dan geef je niet op voordat je al het mogelijke hebt gedaan. De laatste tijd zijn er allerlei elektrische lampen te koop die bij het Japanse interieur passen, in de stijl van draaglantarns, hanglampen, achthoekige lampen, kandelaars... Mij bevallen ze geen van alle. Ik ben in antiekzaakjes naar oude lampen gaan zoeken en heb die dan maar van lichtperen voorzien. Ook de verwarming kostte me veel hoofdbrekens. Onder alle zogenaamde ‘kacheltjes’ is er niet één die te verzoenen valt met de Japanse huiskamer. Daar komt nog bij dat gaskacheltjes voortdurend geruis uitstoten, en dat je er zonder kachelpijp gauw hoofdpijn van krijgt. Een straalkacheltje leek de ideale oplossing, maar dat is even lelijk als alle overige modellen. Je zou ook het soort verwarming kunnen gebruiken dat ze op de tram hebben en die in schuifkastjes kunnen wegstoppen, maar als je niet met je eigen ogen een vuurtje ziet branden, is het winterse gevoel ver te zoeken, wat de huiselijkheid niet ten goede komt. Na lang wikken en wegen heb ik een kookvuur laten aanleggen als in de oude boerderijen, en dat heb ik voorzien van ‘elektrische kolen’. Je kan er water op koken en de kamer wordt uitstekend verwarmd. Zolang je maar niet op de hoge kosten let, mag je van succesvolle vormgeving spreken. Maar toen ik mijn verwarmingsprobleem zo had opgelost, wachtten me twee nieuwe obstakels: de badkamer en de

wc. Mijn vriend uit het Kairakuen heeft een hekel aan betegelde badkamers en biedt zijn klanten een badkamer van zuiver hout, maar het behoeft geen betoog dat tegels uit praktisch en economisch oogpunt duizend keer beter zijn. Als je voor je plafond, je zuilen en je wandpanelen degelijk Japans hout gebruikt en verder je toevlucht neemt tot schitterende tegels, dan vloekt dat. Is de badkamer gloednieuw, dan valt het allemaal nog wel mee, maar als de zuilen en wandpanelen met het verstrijken der jaren een zeker patina verwerven, terwijl alleen de tegels helderwit blijven, staat dat als een vlag op een modderschuit. In de badkamer kan praktisch nut natuurlijk in zekere mate aan de goede smaak worden opgeofferd, maar als het op de wc aankomt, staat een mens voor ernstiger problemen.

*

Telkens als ik de tempels van Kyoto of Nara bezoek, en als mij daar de weg wordt gewezen naar zo'n ouderwetse en halfdonkere maar kraaknette wc, ben ik mij ten zeerste bewust van de bijzondere kwaliteiten van de Japanse architectuur. Theehutten hebben vast en zeker hun charme, maar het Japanse gemak is nu eens echt zo ingericht dat de geest er tot rust komt. Het ligt altijd een eindje van het hoofdgebouw, aan het uiteinde van een overdekte gaanderij tussen het struikgewas, waar de geuren van mos en groen gebladerte je tegemoetkomen, en het is een onbeschrijflijke ervaring om daar in het schemerduister gehurkt te zitten, in gemijmer te verzin-

ken bij het zachte licht dat door de shōji valt, en door het raampje naar de tuin te turen. De grote Soseki Natsume beschouwde het ochtendlijke wc-bezoek als een van 's levens ware geneugten. Daarbij schijnt hij in de eerste plaats te hebben gedacht aan lichamelijk welbehagen – en waar er vaar je dit beter dan op het Japanse gemak, waar je omgeven door stille muren van het zuiverste hout de blauwe hemel kan aanschouwen, en het groene loof! Ik wil nogmaals benadrukken dat kraaknetheid, een zeker schemerduister, en een stilte waarin je een enkele mug kan horen zoemen onontbeerlijk zijn. Ik houd ervan om het op zo'n wc zachtjes te horen regenen. In het oosten des lands ligt er dan ook nog vaak, vlak boven de vloer, een langwerpige venster waardoor stof naar buiten wordt geveegd, en door dat venster hoor je van des te dichterbij hoe de druppels van de blaadjes of van de vooruitstekende dakrand vallen, en hoe ze om een stenen lantaarn heen lopen en het mos op de stapstenen bevochtigen, om uiteindelijk weg te zinken in de bodem. Er bestaat geen geschiktere plek om te genieten van krekelsesjirp, vogelzang, maneschijn en alle andere kenmerken van de vlietende jaargetijden die recht naar ons hart grijpen; ik durf te wedden dat de oude *haikai*-dichters uitgerekend dáár talloze ideeën hebben opgedaan. Je mag wel zeggen dat de Japanse architectuur op de wc het toppunt van geraffineerdheid bereikt heeft. Onze voorouders, die alles verdichterlijkten, hebben uitgerekend de onreinste plek in huis getransformeerd tot de verfijndste; door een verband te leggen met de dichtelijke eigenschappen van de natuur maakten zij het gemak tot een plek die dierbare gedachten oproept. In vergelijking met westerlingen, die de wc als door en door onrein beschouwen en er zelfs niet over mogen spreken in het openbaar, hebben wij

een meer verlichte instelling, want het gemak brengt ons tot de opperste elegantie. Als ik desalniettemin ook een nadeel moet vermelden: 's nachts is het Japanse gemak onhandig omdat het zo ver van het hoofdgebouw ligt, en vooral in de winter loop je het gevaar kou te vatten, maar zoals de aforist Ryokuu Saitō al heeft opgemerkt: 'Verfijnde elegantie is iets ijskoude', en op een dergelijke plek voel je je lekkerder wanneer er dezelfde kou heerst als buiten. De hete lucht van de verwarming op de toiletten van de westerse hotels vind ik onuitstaanbaar. Iedereen die van de klassieke Japanse architectuur houdt zal het met me eens zijn dat ons ouderwets gemak ideaal is, en dat geldt zeker voor tempels en andere grote gebouwen waar maar weinig mensen wonen en er toch voldoende mankracht beschikbaar is voor de schoonmaak. In een gewoon huis, daarentegen, is het niet zo eenvoudig om de vereiste reinheid te handhaven. Je mag een houten vloer, of eentje overdekt met tatamimatten, nog zo zorgvuldig schoonmaken, en er zo vaak als je maar wilt overheen gaan met je poetslap, na verloop van tijd zie je toch wel vlekken. Op den duur besluit een mens dan toch maar tegels te leggen en een moderne wc te installeren met watertank, wat hygiënisch is en minder werk oplevert, maar wat helaas ten koste gaat van elke smaakvolle verfijning, en van elke band met de natuur. In een kraaknet vertrek, waar alle wanden helderwit glanzen, is Soseki's 'lichamelijk welbehagen' ver te zoeken. Schoner kan het niet, want van boven tot onder is het hele kamertje zuiverwit, maar je vraagt je af of de plek waar wij ons ontlasten echt zozeer in de kijker moet worden gezet. Zulke schreeuwerige belichting lijkt mij het toppunt van onbeschofftheid – een mooie vrouw, met een albasten huid, ontbloot haar bips of benen toch ook niet in het openbaar? Zolang de

zichtbare gedeelten maar zindelijk zijn, denken we de rest er wel bij. Op dergelijke plekken is het verstandiger alles in een zekere schemering te dompelen en in het vage te laten waar het zuivere ophoudt en het onzuivere begint. Met die gedachte in het achterhoofd heb ik, toen ik mijn eigen huis liet bouwen, een modern sanitair geïnstalleerd, maar zonder tegels en met een vloer van kamferhout. Zo hoopte ik een traditioneel Japans effect te bereiken, maar het gemak bleef een probleem. Zoals u weet zijn alle toiletten met waterspoeling sneeuwwit en uitgerust met handvatten van blinkend metaal. Had ik het voor het zeggen, dan werd er voor dat soort apparatuur – ten bate van mannen of vrouwen – uitsluitend hout gebruikt. Er gaat niets boven hout dat in de was is gezet, maar ook hout dat zo'n behandeling níét heeft ondergaan verdonkert met de jaren en gaat er mooi geaderd uitzien, wat een wonderlijk rustgevende werking heeft. Ik kan mij niets mooiers indenken dan een trompetvormig houten urinoir gevuld met groene cedertwijgjes – niet alleen een streling voor het oog, maar ook nog geruisloos. Zulke luxe kan ik me niet veroorloven, maar ik had gehoopt om een toilet in te richten volgens mijn eigen smaak en dat dan te voorzien van een moderne afvoer... Maar zelfs de inrichting van iets zo alledaags brengt zo veel kosten en moeite met zich mee dat ik die gedachte helaas moest laten varen. Natuurlijk heb ik geen bezwaar tegen modern comfort – laat dat duidelijk zijn, of het nu om verlichting, verwarming of sanitair gaat. Toch vroeg ik me af of we bij al deze vernieuwingen niet wat meer rekening konden houden met onze eigen smaak en gewoonten.

Elektrische lampen in de vorm van traditionele lantaarns zijn thans volop in de mode omdat we ons opnieuw bewust zijn geworden van de zachtheid en warmte van papier – eigenschappen die we al een poosje waren vergeten. We hebben ingezien dat dit materiaal nu eenmaal beter bij onze woningen past. Toch zijn er nog steeds geen toiletten of kachels te koop waarvan je hetzelfde kan zeggen. Als het op verwarming aankomt, lijkt een open haard voorzien van elektriciteit (zoals ik thuis heb uitgetoetst) de beste oplossing, maar hoe eenvoudig het ook mag lijken, niemand wil overgaan tot de productie daarvan. (Miezerige straalkacheltjes vind je wel, maar die geven nauwelijks meer warmte dan kolenkacheltjes.) Alleen lelijke westerse stoven worden te koop aangeboden. Maar het is een luxe om zoveel drukte te maken over elementaire levensbehoeften. Sommigen zullen erop wijzen dat het in de eerste plaats aankomt op je te beschutten tegen de hitte of de kou, en voldoende te eten... Want laten we wel wezen, hoe uitgemergeld je ook bent en wat je je ook ontzegt, *o wat heb je het koud als het sneeuwt*,¹ en als er een handig apparaat voor je opduikt, zul je het maar al te graag gebruiken, stijl of geen stijl. Maar op zulke momenten denk ik altijd: indien het Oosten een eigen wetenschappelijke cultuur had ontwikkeld, geheel onafhankelijk van de westerse variant, hoe anders zou onze maatschappij er dan uitzien? Stel dat wij onze eigen natuurkunde hadden gehad, en onze eigen scheikunde... Zouden de daarop gebaseerde techniek en industrie niet

1 Toespeling op een vers van Saigyō (1118-1190): Ik heb verzaakt aan de wereld / en voel mij / aan mijn lichaam ontstegen / maar o, wat heb ik het koud / als het sneeuwt!

een eigen ontwikkeling hebben doorgemaakt, en zouden er geen alledaagse gebruiksvoorwerpen, medicamenten of technische snufjes aan zijn ontsproten die beter pasten bij onze volksaard? Ik acht het zelfs niet uitgesloten dat de fysica en de chemie op andere beginselen gestoeld zouden zijn dan in het Westen, en dat alles wat ons thans wordt bijgebracht over de ware aard en de eigenschappen van het licht, de elektriciteit of het atoom, er anders uit zou zien. Nu moet ik toegeven dat al deze overpeinzingen aan mijn verbeelding ontspruiten, want van de beginselen der wetenschap heb ik geen verstand, maar indien wij de nodige originele uitvindingen hadden gedaan – op praktisch gebied alleen al – zou dat vast grote invloed hebben gehad, niet alleen op onze kleding, voeding en manier van wonen, maar ook op onze politiek, religie, kunst en economie, en we kunnen ons goed voorstellen dat het Oosten gestalte zou hebben gegeven aan een heel ander universum. Om een voor de hand liggend voorbeeld te nemen: in het tijdschrift *Bungei shunjū* heb ik de vulpen ooit met het schrijfpenseel vergeleken. Indien de vulpen was ontworpen door de Japanners of Chinezen van vroeger, zou hij beslist geen metalen punt hebben gehad maar voorzien zijn van een kwastje. De inkt zou niet blauw zijn maar het zou om een vloeistof gaan die Oost-Indische inkt benaderde – een vloeistof die door de steel naar de kwast loopt. Voor deze inkt zou westers papier niet in aanmerking zijn gekomen; er zou vraag zijn naar iets wat op grote schaal werd geproduceerd en wat toch in de buurt kwam van verfijnd Japans papier. Hadden papier, Oost-Indische inkt en schrijfpenseel zich op dergelijke wijze ontwikkeld, dan zouden pen en inkt nooit zo populair zijn geworden als nu; de aanhangers van het Latijnse alfabet in ons land zouden geen gehoor

hebben gevonden; iedereen zou onze eigen *kanji* en *kana* op handen hebben gedragen. En dat niet alleen; ons denken en onze literatuur zouden het Westen minder slaafs hebben geïmiteerd, en het lijkt aannemelijk dat wij op eigen benen nieuw terrein zouden hebben ontgonnen. Met andere woorden, zelfs onbeduidend schrijfgerief, mag je wel zeggen, heeft een niet te onderschatten invloed.

*

Nu zijn dit allemaal maar schrijversfantasieën, en ik ben me er heel goed van bewust dat we de klok niet meer terug kunnen draaien. Mijn woorden weerspiegelen een onmogelijk verlangen en stijgen niet uit boven gekanker, maar toch kan het geen kwaad om eens te beschouwen in welke mate wij in vergelijking met westerlingen zijn benadeeld. Kort samengevat komt het erop neer dat het Westen zijn huidige positie heeft bereikt door het pad te volgen dat ervoor was uitgestippeld. Wijzelf, daarentegen, zijn op een meer geavanceerde beschaving gestuit, zodat er voor ons niets anders op zat dan die over te nemen, en in ruil daarvoor hebben we een andere richting genomen dan de richting die we al duizenden jaren volgden, wat naar mijn mening tot tal van vergissingen heeft geleid en ons heel wat last heeft bezorgd. Indien men ons met rust had gelaten, zouden we op materieel gebied misschien niet veel verder zijn geweest dan vijf eeuwen geleden, want als je tegenwoordig naar het Chinese of Indiase platteland gaat, stel je vast dat het er daar óók niet heel anders